



Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий”
Journal ЕРОНИ [ЕPOCHS]
Edition of the Department of History of
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo



Том / Volume XXIV (2016),
Книжка / Issue 2

НАЧАЛО НА КУРС КЪМ ОТКРИТА СЪВЕТИЗАЦИЯ НА БЪЛГАРИЯ И НАЛАГАНЕ НА СТАЛИНОВИЯ МОДЕЛ НА УПРАВЛЕНИЕ – КАДРОВИ РОКАДИ И ДИНАМИКА НА ПАРТИЙНИЯ ЕЛИТ

Мина МАРИНОВА

THE ONSET OF THE COURSE TO OPEN SOVIETIZATION OF BULGARIA AND IMPOSING STALIN’S MODEL – CADRE DISPLACEMENTS AND DYNAMICS OF THE PARTY ELITE

Mina MARINOVA

Abstract: A new phase of open imposition of Stalinism began in Bulgaria from the summer of 1948 and its intensification was demonstrated in 1949. When Valko Chervenkov headed the 68-th Bulgarian government in February 1950, his administration throughout the next four years led a course towards open and unreserved Sovietization and application of the Stalin model in all realms of social, political, economic and cultural life of the country. The radical turning point in the government led to purges, confrontation and displacements at the top of the party and government administration in Bulgaria. They were accompanied by personal rivalry and the weighing of past merits among Bulgarian communist elite representatives and predetermined by Stalin’s attitude in favour of longtime political immigrants and of the “youngsters” in governance.

Key words: Stalinism, government, Bulgarian communist elite, cadres

След Втората световна война комунистическата доктрина и опитът на СССР предлагат на страните от Източна Европа подробен шаблон за налагането на политически и социално-икономически промени. Специфичните следвоенни условия в тези страни обаче налагат плавен преход към установяване на сталинския модел, осъществен под формата на т.нар. „народна демокрация”. Държавно-политическата система, установена в страните от Източна Европа след Втората световна война, продължава да се нарича „народна демокрация” далеч след възприемането на открития и безрезервен курс към налагане на съветския модел, въпреки че подобно определение за политическото и социално-икономическото им развитие е напълно неприемливо и неотговарящо на реално установените процеси [Огнянов, Л. 1993, с. 237].

С началото на „студената война” и предприетите открити действия от двете суперсили за идеологическо, икономическо и военно обвързване на САЩ със Западна Европа и на Съветския съюз със страните с „народна демокрация”, процесите на съветизация и налагане на „сталиновата матрица” в източноевропейските държави са рязко ускорени. Съвещанието в Шкларска Поремба през септември 1947 г. и създаването на Коминформбюро бележат първите стъпки към унификацията, а последващият съветско-югославски конфликт от пролетта на 1948 г. окончателно слага край на т.нар. „национални пътища” за построяване на социализма.

Към есента на 1947 г. в страните с „народна демокрация” се утвърждава директният контрол на комунистическите партии. Изграждането на режими, които да са не просто покорни, а такива, които са изградени по образец и подобие на съветския модел и осигуряват директният контрол на Москва, изисква безпрекословно верен управляващ елит. Съветският натиск за овладяване и подчинение не

само на комунистическите партии, но и на службите за сигурност, армиите и администрацията в страните-сателити се превръща в една от основните причини, довели до разрива с Югославия. Този конфликт от своя страна води до ускоряване на сталинизацията на комунистическите партии в Източна Европа и превръщането им в безотказен проводник за клонирането на модела, съветизация и пълно подчинение.

От 1948 г. започва нова фаза, характеризираща се с радикални промени към централизиране на управлението и мобилизация на обществата в страните от съветския лагер за постигането на максималистични цели. Ако до този момент комунистическите лидери са говорили за постепенен преход към социализма, сега те насърчават изграждането на социализма като цел на близкото бъдеще и открито прокламират приближаването на системите до съветския прототип.

След учредяването на Коминформбюро, последвалят пленум на ЦК на БРП/к/ през октомври 1947 г. формулира като основна задача на Българската работническа партия (комунисти) и на Отечествения фронт провеждането на решително преустройство на държавния апарат, като се „отстранят буржоазнодемократичните преживелици от миналото” с цел установяването на „действително нов тип държавна организация” като ефективен инструмент на прехода към социализма [Баева, И. 1996, с. 79]. Към края на годината БРП/к/ вече е овладяла всички ключови постове в държавната администрация [Никова, Г. 1997, р. 112]. От лятото на 1948 г., след XVI пленум на ЦК на БРП(к) (12 – 13 юли), утвърдил възприемането на основните постановления на съветската политическа и идеологическа система, започва нов етап на открито налагане на сталинизма, а неговото интензифициране се изяснява след юнския пленум на ЦК на БКП през 1949 г. [Мигев, В. 1996, с. 37]. Заставането на Вълко Червенков начело на 68-то българско правителство през февруари 1950 г. и управлението му през следващите четири години налагат курс към открита и безрезервна съветизация и прилагане на сталинския модел на развитие във всички области на общественно-политическия, икономическия и културния живот на страната.

През 1949 г. се води борба за надмощие в управлението на комунистическите партии в страните от Източна Европа между „вътрешните” и завърналите се от Москва, минали през съветската школа комунисти. Повечето автори приемат, че това противопоставяне характеризира процеса на установяване на комунистическите режими на управление във всички източноевропейски държави. В българския случай обаче противопоставянето „национални” комунисти – политемигранти не е така категорично изразено и по думите на Илияна Марчева, „не носи никаква смислова характеристика за отношението към СССР и Сталин”. [Марчева, Ил. 2000, с. 21] Според нея „всички са сталинисти до мозъка на костите си” и повечето от тях в един или друг период от политическата си кариера са пребивавали в Съветския съюз. Противопоставянето и разместванията по върховете на партийното и държавното управление в България се дължат по-скоро на лично съперничество и мерене на минали заслуги сред българския комунистически елит [Марчева, И. 2000, с. 21], както и на отношението на Сталин, който залага на дългогодишните политемигранти и на „младите” в управлението [ЦДА, ф. 1-Б, оп. 5, а.е. 42, л. 45].

Завърналите се от Москва Георги Димитров и Васил Коларов са фигури от международна величина в комунистическото движение. Те се ползват с авторитет и престиж в Българската комунистическа партия, но дългото им отсъствие ги е отдалечило от реалностите в България, които те не познават в детайли. Последното, разбира се, е валидно и за останалите комунисти-политемигранти (Вълко Червенков, Георги Дамянов, Владимир Поптомов и други), които се завръщат в страната след 9 септември 1944 г. От „вътрешните” комунисти със силни позиции са Трайчо Костов, Антон Югов, Добри Терпешев, Георги Чанков, Цола Драгойчева [Огнянов, Л. 1993, с. 53]. Като най-дейна фигура сред „вътрешните” дейци се налага Трайчо Костов. Той е натоварен с икономическото възстановяване и развитие на страната след войната и с изграждането на новата социалистическа структура на стопанството. Той би бил и най-естественият избор за наследството на Димитров, ако перспективата в БКП да се наложат вътрешни комунисти не е крайно неприемлива за Сталин, особено след случая с Тито. Указанието на Трайчо Костов през есента на 1948 г. за ограничаване на директния достъп на съветските представители до информация за цените на някои износни български стоки се оказват фатални в политическата кариера и жизнения му път. Оттеглянето на доверието на Сталин предопределя и съдбата на Трайчо Костов. През март 1949 г. на пленум на ЦК на БКП той е обвинен в национализъм и антисъветизъм и е освободен от Политбюро на ЦК на БКП и от поста заместник министър-председател и председател на Комитета по стопанските и финансовите въпроси. През юни 1949 г. е арестуван и предаден в ръцете на пристигналите в страната с многочислен антураж представители на съветската Държавна сигурност, начело с ген. Чернов. Обвинен в „предателство”, „национализъм”, „антисъветизъм” и „титовизъм”, а

впоследствие и като „агент на английските и американски тайни служби”, Трайчо Костов е осъден на смърт и е екзекутиран през декември 1949 г. [Исусов, М. 1990, с. 21 – 97]. Елиминирането му като претендент за властта и отправените към него обвинения създават и необходимия повод за последвалите чистки, целящи укрепването на един авторитарен режим, който да осигури безпрепятствената съветизация на страната [Огнянов, Л. (съст.), 2001, с. VI – VII].

Авторитетните „вътрешни” комунисти – Антон Югов, Георги Чанков и Добри Терпешев не са в позиция, която да предполага благоразположението и избора на Сталин. Категоричният начин, по който Антон Югов и Георги Чанков се разграничават от Трайчо Костов и го заклепват на мартенския пленум на ЦК на БКП, ги спасява от последващо политическо и физическо унищожение [Баева, И. 2005, с. 149]. Заплашен от разправа е и Добри Терпешев – член на Политбюро на ЦК на БКП отпреди 9 септември 1944 г. и един от ръководителите на съпротивителното движение по време на войната [Ташев, Т. 1999, с. 459 – 461].

След смъртта на Георги Димитров (2 юли 1949 г.) за министър-председател на България е избран Васил Коларов. Управлението на страната обаче на практика преминава в ръцете на Вълко Червенков, който е първи секретар на ЦК на БКП и заместник-председател на Министерския съвет. В българската историография ролята на Коларов в управлението на страната, в периода, в който е министър-председател, се изчерпва с кратки сведения за „тежкото му здравословно състояние”. Независимо от разклатеното си здраве обаче, на най-високо правителствено и партийно ниво, според изследванията на Евгения Калинова, той е човекът, който официално санкционира чистката в правителството, арестите на приближените до Трайчо Костов и „той лично формулира въпросите към Трайчо Костов, на които следствието трябва да намери отговор, а също е и човекът, който в навечерието на процеса инструктира съдебния състав.” [Калинова, Е. 2005, с. 88]

Въпреки сталинската закалка на Коларов и доказаната му преданост към съветската линия както в международното комунистическо движение, така и в българската политика, след смъртта на Димитров, безспорен фаворит на Сталин е Вълко Червенков. Коларов е на 72-годишна възраст, принадлежи към по-старото поколение комунисти, високо образован, с международна известност. Той е сред тези, които след утвърждаването на властта на БКП, започват вътрешнопартийната борба, целяща изместването на местните комунистически кадри от властта. Васил Коларов ненавижда Трайчо Костов, затова че той заема второто място в партийната и държавната йерархия, непосредствено след Георги Димитров. В същото време отдавнашна и взаимна е неприязънта между него и Вълко Червенков [Марчева, И. 2000, с. 26].

Очевидно е главоломното издигане на Вълко Червенков в партийния и държавния апарат още преди смъртта на Георги Димитров. Според някои автори (Долапчиев, Ходас и др.) Сталин се доверява много повече на Вълко Червенков, отколкото на „героя от Лайпциг”. Под диктата на Москва и с помощта на сталиновите съветници в Държавна сигурност, с камуфлажа за наличието на антиправителствен, антидържавен и антисъветски заговор, Червенков използва времето до официалното легитимиране на пълната си и безразделна власт за разчистване на най-опасните потенциални противници на тоталната съветизация на страната. Позициите му са ясно заявени пред Октомврийския пленум на ЦК през 1949 г.: “Ние няма да се спрем пред нищо, за да изпълним указанията на Сталин. Това е гаранция, че ние ще очистим партията и държавата от всички врагове на Съветския съюз.” [Никова, Г. 1997, с. 82] – позиция на един ортодоксален комунист, преминал през школовката на Москва.

Вълко Червенков е роден на 6 септември 1900 г. в средногорското градче Златица в семейството на военнослужещ. Учи в Златица, а впоследствие във Видин, където се мести семейството му. Средното си образование завършва в Трета мъжка гимназия в София. През 1919 г. става член на БКП. По време на Септемврийското въстание е секретар на окръжната и градската организация на Българския комунистически младежки съюз и член на местния комитет на партийната организация в София. От 1924 г. е член на ЦК на БКМС. Ръководи агитационно-пропагандистката работа и печата на съюза и редактира легалния младежки орган в. „Бъдеще” и нелегалния в. „Войнишки глас” [Огнянов, Л. 2005, с. 100]. Завежда и антимилиитаристичната дейност сред войниците за цялата страна [Червенков, В. 2000, с. 27]. През декември 1923 г. е арестуван и е подсъдим по делото на ЦК на БКП [Червенков, В. 2000, с. 29]. От юни 1924 г. до юни 1925 г. е представител на ЦК на БКМС в Централното ръководство на военния отдел на БКП [Червенков, В. 2000, с. 34].

През есента на 1925 г. Вълко Червенков емигрира в Съветския съюз. Там става член на Всесъюзната комунистическа партия (болшевики). Завършва едногодишната Висша погранична школа на

Обединеното държавно политическо управление и двугодишната Международна ленинска школа (МЛШ) в Москва. Защишава докторска дисертация и става доцент по основи на марксизма-ленинизма. Преподава в МЛШ и Комунистическия университет на националните малцинства от Запада (КУНМАЗ) [Червенков, В. 2000, с. 101]. Познава в детайли и убедено приема комунистическата идеология. Това го издига до длъжността директор на Международната ленинска школа (1937 – 1938) и до престижни постове в Коминтерна, свързани с партийното просвещение и пропаганда в периода до 1943 г. [Червенков, В. 2000, с. XIII]. Въпреки че не блести с особена популярност сред колегите си в емиграция, без съмнение Вълко Червенков се ползва с името на високо образован и завършен теоретик. В периода 1941 – 1944 г. е член на Задгранично бюро на ЦК на БКП и главен редактор на радиостанцията „Христо Ботев“ [Червенков, В. 2000, с. XIII], но в България остава малко известен, тъй като предава емисиите си под псевдоним [Марчева, И. 2000, с. 25].

Престоят му в СССР е свързан и със събитие в личен план, което без съмнение се превръща в значим фактор в развитието и израстването му в структурите на БКП и Коминтерна, както и в партийната и държавната йерархия в България след 9 септември 1944 г. През март 1926 г. той се жени за сестрата на Георги Димитров – Елена Димитрова, с която се свързва още през 1919 г. в България [Червенков, В. 2000, с. 34]. Вълко Червенков се завръща в България непосредствено след 9 септември 1944 г. От октомври 1944 г. той е непрекъснато член на Политбюро и секретар на ЦК на БКП. Ръководи цялата агитационна и пропагандистка работа на партията. В неговия ресор са идеологическият живот на БРП (к) и културната политика на страната. От 1945 г. е главен редактор на теоретическия орган на ЦК на БКП „Съвременник“ („Ново време“). Народен представител е в XXVI Обикновено народно събрание и във Великото народно събрание. Активното му участие в двете съвещания на Коминтерна (от октомври 1947 г. и от юни 1948 г.) го представя като проводник на новия курс на Коминтерна. В края на 1947 г. влиза в правителството на Г. Димитров като председател на Комитета за наука, изкуство и култура, а през 1948 г. заема и длъжността главен секретар на Националния съвет на Отечествения фронт. Нетърпящата прогиворечия настойчивост, с която работи в средите на културните и научни работници, има решаващо значение за идеологизирането на българската наука, култура и изкуство и поставянето им в услуга на комунистическата партия. Като зет на Георги Димитров на Червенков без съмнение му е предопределена възходяща политическа кариера. След ареста на Трайчо Костов и предвид влошеното здравословно състояние на Г. Димитров, Вълко Червенков почти обсебва контактите с Москва, от където без съмнение Сталин му гласува пълно доверие. Според Илияна Марчева не без значение за издигането на Вълко Червенков е и фактът, че вече е бил в списъците за арест на НКВД и е оставен на свобода с посредничеството на Г. Димитров. Подобни „петна“ има в биографиите и на останалите издигнати с подкрепата на Сталин източноевропейски ръководители. Според авторката страхът и съзнанието, че всеки момент могат да бъдат обявени за врагове съдейства за безпрепятственото осъществяване на съветизацията в Източния блок след войната [Марчева, И. 2000, с. 24 – 25]. Илияна Марчева смята, че Вълко Червенков поставя Васил Коларов в изолация, обединявайки около себе си Антон Югов, Георги Чанков, Титко Черноколев. Коларов остава да се ползва само с подкрепата на Добри Терпешев, Йонко Панов и някои други представители на старото поколение български комунисти, обречени да изпаднат от властта [Марчева, И. 2000, с. 27].

Кадровите въпроси са изцяло в ръцете на Червенков още от декември 1948 г. На V конгрес на БКП той отново е избран за член на Политбюро, а като секретар на ЦК на БКП отговаря за кадрите [Марчева, И. 2000, с. 26]. Фактът, че на юнския пленум на ЦК на БКП той изнася основния доклад е достатъчна индикация за вече утвърдените му позиции. Непосредствено след смъртта на Г. Димитров (на 6 юли 1949 г.) Вълко Червенков изпраща радиograma, за да информира и да се консултира със Сталин по належащите кадрови въпроси на висшето партийно ръководство. След консултациите със Сталин, Политбюро на ЦК на БКП решава Великото народно събрание (ВНС) да избере за министър-председател Васил Коларов, но да не се извършва реорганизация на Министерския съвет [Огнянов, Л. 1999, с. 278].

Изолацията на Васил Коларов в този период е пълна. Във връзка със здравословното му състояние е разпоредено да му се осигури „абсолютна почивка“ в продължение на два месеца и в това време да бъде посещаван и информиран само от Вълко Червенков в продължение на не повече от половин час на ден [Огнянов, Л. 1999, с. 278]. С хитра маневра Червенков не допуска Коларов да заеме поста генерален секретар на ЦК, като обяснява пред Сталин, че това засега е нецелесъобразно предвид необходимостта от по-тесни връзки с ЦК на ВКП (б), които биха могли да се поддържат от едно „по-

твърдо колективно ръководство на Политбюро на ЦК на БКП” [България в архива на Сталин..., с. 269]. Връзката със Сталин се поддържа изключително от Вълко Червенков, а самият съветски властелин директно заявява на срещата си с българската правителствена делегация (В. Червенков, А. Югов и Р. Дамянов) на 29 юли 1949 г. неприязненото си отношение и подозрителност по отношение на Васил Коларов, като го определя като десен опортюнист, който в миналото „много е навредил на Ленин” и отбелязва, че „рецидивите могат да се повторят” [България в архива на Сталин..., с. 276]. Противно на становището на Васил Коларов, изразено от Вълко Червенков пред Сталин, указанията на „вожда на народите” са за незабавно осъществяване на промени в правителството, без да се чакат предстоящите избори. На тази среща става ясно, че Васил Коларов не следва и няма да запази поста министър на външните работи, независимо че смята това за „целесъобразно” [България в архива на Сталин..., с. 274].

С указ на Президиума на VI Велико Народно събрание на 6 август 1949 г. са направени реорганизации в правителството. Председателят и подпредседателите на Министерския съвет (В. Коларов, В. Червенков, Д. Терпешев, А. Югов) са освободени от заеманите от тях министерски длъжности, като остават членове на Бюрото на Министерския съвет [Огнянов, Л. 1999, с. 278]. В новия състав на правителството министри са четирима юристи, които Червенков ще запази в кабинета си. Единият от тях е 35-годишният бивш заместник-министър на МВР Руси Христов, който оглавява МВР. Останалите трима са дългогодишните политемигранти в СССР и близки съратници на Червенков – Карло Луканов, Кирил Лазаров и Владимир Поптомов. Карло Луканов поема от Червенков председателството на Комитета за наука, изкуство и култура (до декември 1949г.), а Кирил Лазаров е назначен за председател на Държавната планова комисия на мястото на Добри Терпешев. На освобождения от Васил Коларов пост министър на външните работи е определен членът на Политбюро – Владимир Поптомов [Цураков, А. 2001, с. 283].

През лятото и есента на 1949 г. под удара на репресиите, свързани с процеса срещу Трайчо Костов, попада почти целият стопански елит на страната. Основните стопански министерства са лишени от своите титуляри, а БКП не разполага с квалифицирани кадри. Показателен е фактът, че в края на 1949 г. от общо 187 съветски специалисти в стопанската област, работещи като съветници в Източна Европа, повече от половината – 99, се намират в България [Волокитина, Т. В., и др. 2002, с. 616]. На 2 септември 1949 г. Вълко Червенков се обръща към Сталин с официално писмо, в което отправя молба за изпращането на 4 съветски специалисти като съветници към Министерския съвет по въпросите на планирането на селското стопанство, вътрешната търговия и ценовата политика, по финансовата политика и за Министерството на промишлеността [Носкова, А. 1998, с. 42]. Като съветници към Министерския съвет в страната са изпратени Кучеренко, Кузнецов, Ступов и Мадонов. Четиримата съветници при правителството са хора с доста висок ранг, авторитет и опит. Съветникът Ступов например е бивш министър на селското стопанство на Украйна [Мигев, В. 2000, с. 267]. Те и съветският посланик в най-голяма степен влияят и определят управленските решения на Вълко Червенков [Мигев, В. 2000, с. 267].

По предложение на Руси Христов, министър на вътрешните работи, през септември 1949 г. Вълко Червенков одобрява арестуването на 17 души като „съучастници” на Трайчо Костов [Огнянов, Л. (съст.), 2001, с. 145]. Впоследствие списъкът на арестуваните във връзка с предстоящия процес нараства. Сред тях са бивши министри, помощник-министри и управителите на БНБ и Българската инвестиционна банка. Иван Стефанов, бивш министър на финансите през 1946 – 1949 г., Манол Сакеларов – министър на строежите и пътищата през 1947 – 1949г. (на електрификацията през 1946 – 1947 г.), Никола Павлов – бивш-помощник-министър на строежите и член на ЦК на БКП, Димитър Кочемидов – бивш помощник-министър на вътрешната търговия, Никола Говедарски – бивш помощник-министър на вътрешната търговия, Борис Симов – бивш помощник-министър на индустрията и други също са сред попадналите под обвиненията по трайчостовска линия. От правителството до края на 1949 г. са отстранени Стефан Тончев – министър на железопътните, автомобилните и водните съобщения през 1945 – 1949 г., Петко Кунин – член на Политбюро в периода 1945 – 1948 г., министър на индустрията и занаятите през 1947 – 1949 г. и министър на финансите в продължение на два месеца след ареста на Иван Стефанов. От 16-те комунисти, заемали министерски постове, само шест запазват позициите си. Нови членове на правителството стават Георги Чанков, Кирил Лазаров, Карло Луканов, Вълко Гочев, Благой Иванов, Сава Гановски [Огнянов, Л. 1999, с. 278]. През октомври 1949 г. ВНС е свикано от Президиума на ВНС и неговите пълномощия са продължени, за да се приеме Законът за съдене на министрите. На 21 октомври 1949 г. е приет Закон за съдене на членове на правителството,

който урежда реда за възбуждане на наказателно преследване от Главния прокурор на Републиката и за разглеждане на делата от Върховния съд на страната [Огнянов, Л. 1999, с. 279].

Ситуацията около процеса срещу Трайчо Костов, изборите за Народно събрание и идването на новото правителство водят до радикален прелом в управлението. Без съмнение Сталин и Червенков са очаквали противодействие. Дали и доколко е съществувал потенциал за организирана или спонтанна реакция в страната не е ясно, но е факт, че в периода от края на октомври 1949 г. до средата на януари 1950 г. в рамките на строго секретна мисия по линия на Държавна сигурност в София и други райони на страната са разположени 3 полка на Народния комисариат на Вътрешните работи на СССР [Исусов, М. 1991, с. 218; Волокитина, Т. В., и др. 2003, с. 387]. За известно време във връзка с процеса срещу Трайчо Костов в страната пребивава и първият заместник-министър на Държавна сигурност на СССР, С. И. Огальцов [Волокитина, Т. В., и др. 2003, с. 387]. В същото време на януарския пленум на ЦК на БКП през 1950 г. Вълко Червенков подчертава решимостта си да „възпитава енергично” и „да подготвя Партията, за да бъде тя вярна и предана на пролетарския интернационализъм, на СССР, на ВКП (б), на великия и любимия вожд и учител др. Сталин докрай и при всички обстоятелства.” [ЦДА, ф. 117, оп. 13, а.е. 602, л. 22]

Както бе отбелязано, в духа на указанията на Сталин, през август 1949 г. министър-председателят и подпредседателите на Министерския съвет са освободени от заеманите министерски постове. Те не трябвало да поемат непосредствената отговорност за даден ресор, защото министърът можело да направи и грешка и да се наложи да бъде сменен [Огнянов, Л. (съст.), 2001, с. 285]. Предвид тези съображения би следвало освобождаването на Добри Терпешев и Антон Югов от прякото ръководство на отделни министерства да се приеме като сигнал за това, че те се ползват с пълното доверие на Червенков и Сталин и че позициите им са стабилни. В началото на 1950 г. обаче положението на двамата утвърдени „вътрешни” комунисти изглежда доста несигурно. Всеки един от тях с основание би могъл да претендира за водещо място в партията и държавата. Двамата са членове на Политбюро. На заседание на ЦК на БКП на 6 януари 1950 г., в контекста на поредните осъдителни тиради във връзка с „предателството на Трайчо Костов”, Вълко Червенков отправя остра критика към Добри Терпешев и Антон Югов. По отношение на Добри Терпешев е отправено подозрението, че като председател на Държавната планова комисия не може да не е бил наясно с антисъветските позиции и дейност на Трайчо Костов [Червенков, В. 1950, с. 32 – 34, 44 – 45]. В същата посока са и обвиненията срещу Антон Югов, комуто се търси отговорност за това, че в качеството му на министър на вътрешните работи, не е разкрил „предателската дейност” на Трайчо Костов [Червенков, В. 1950, с. 43 – 44]. Подобна атака в сталинската практика би могла да се приема като предизвестие за последващо отстраняване от заеманите ръководни постове или за по-тежки санкции. В „Сталинизация на българското общество 1949 – 1953 г.” Христо Деведжиев прави паралел между тактиката, която използва Сталин при утвърждаването си на власт в СССР между 1924 и 1928 г., и начина, по който Вълко Червенков утвърждава властта си в България [Devedjiev, H. 1975, р. 54]. Според него и в това отношение Вълко Червенков явно е следвал методите на своя кумир в Москва. След като Георги Димитров („българският Ленин”) умира, а Трайчо Костов („българският Троцки”) е елиминиран, идва времето да бъдат отстранени Добри Терпешев и Антон Югов, които в българския случай са определени като „бухариновци” и „риковци”. Сравнението е интересно и въпреки опростителството не е лишено от основание. До пълното елиминиране на Добри Терпешев, а още по-малко на Антон Югов от властта обаче не се стига.

На 17 януари 1950 г. е свикана първата извънредна сесия на избраното на 18 декември 1949 г. Първо Народно събрание (дн. 27-о ОНС). Съгласно чл. 17, т. 2 и чл. 40 от Конституцията на НРБ, Народното събрание избира правителството на страната. На 18 януари 1950 г. Васил Коларов, в негово отсъствие, отново е утвърден за председател на Министерския съвет и му е възложено да предложи за избиране от Народното събрание кандидатите за членове на новото правителство. В заседанието си на 19 януари 1950 г. Първото Народно събрание одобрява предложения от Васил Коларов състав на правителството.¹ В качеството си на първи секретар на ЦК на БКП Вълко Червенков има решаваща дума при определяне състава на правителството, а в качеството си на заместник министър-председател ръководи правителството преди смъртта на Коларов (23.01.1950 г.).

¹ Стенографски дневници на I ОНС, I и. с., с. 9.

При откриването на първото заседание на това правителство на 20 януари 1950 г. Вълко Червенков произнася кратка, но програмна по своето съдържание встъпителна реч. Той заявява, че този Министерски съвет е “съвършено нов тип правителство”, което нито по характер на задачите, стоящи за решаване пред него, нито по своите методи на работа може да има нещо общо с правителствата на буржоазното минало и призовава своите колеги “да се учат да управляват, като се учат от опита на Съветския съюз и на ВКП(б)” [Огнянов, Л. 1999, с. 279].

На 23 януари 1950 г. умира министър-председателят Васил Коларов. След изказаната безрезервна подкрепа за кандидатурата на Вълко Червенков от пристигналия за погребението на Коларов заместник-председател на Министерския съвет на СССР К. Е. Ворошилов и пълното единодушие в това отношение на всички членове на ЦК на БКП [Огнянов, Л. 2005, с. 103] остават само формалните процедури. На първото заседание на първата редовна сесия на Народното събрание на 1 февруари 1950 г. след съобщение за смъртта на председателя на Министерския съвет Васил Коларов и почитане на паметта му, за председател на Министерския съвет е избран членът на Политбюро и първи секретар на ЦК на БКП, дотогавашният подпредседател на МС – Вълко Червенков. Утвърденият правителствен състав е същият, избран на 19 януари 1950 г., като само броят на подпредседателите на Министерския съвет е намален от 4 на 3 души.² Правителство е изцяло под пълния контрол и безпрекословното влияние на министър-председателя Вълко Червенков.

Първоначалният състав на първото правителство, оглавено от Вълко Червенков наброява общо 24 души. Кимон Георгиев, трима земеделци (Георги Трайков, Ради Найденов и Петър Каменов) и 20 комунисти. Като изключим Георги Попов, който до 1948 г. е член на БРСДП от останалите 19 комунисти, 13 могат да бъдат определени като вътрешни, ако за критерий се вземе това, че са пребивавали в страната в периода 1941 – 1944 г. Само 5-ма от тях обаче не са пребивавали в един или друг период от живота си в СССР и не са преминали школите за комунистическо възпитание. Това са Руси Христов, Кирил Драмалиев, Димитър Ганев, Титко Черноколев и Добри Терпешев. Може би заслужава да се отбележи фактът, че нито един от тях не запазва изходната си позиция във властта до края на управлението на това правителство. От петимата външни стабилни позиции в управлението запазват Петър Коларов, Кирил Лазаров и Карло Луканов. От първоначалния състав на правителството до края на мандата му, незасегнати от рокади и реорганизации в апарата на Министерския съвет остават само Кимон Георгиев, земеделците Георги Трайков и Ради Найденов и комунистите Димо Дичев, Цола Драгойчева и Петър Коларов. От 23-та министри, 7 са юристи: Владимир Поптомов (Министерство на външните работи), Карло Луканов (Държавна планова комисия), Руси Христов (Министерство на вътрешните работи), Кирил Лазаров (Министерство на финансите), Ради Найденов (Министерство на правосъдието), Георги Попов (Министерство на горите), Петър Каменов (Министерство на комуналното стопанство и благоустройството). Други 7 са завършили само партийни школи в СССР, т.е. имат партийно образование: Р. Дамянов (подпредседател на Министерския съвет), Димо Дичев (Комисията за държавен контрол), Благой Иванов (Министерство на строежите и пътищата), Георги Чанков (Министерство на транспорта), Цола Драгойчева (Министерство на пощите, телефоните и телеграфа), Антон Югов (Министерство на промишлеността), Пело Пеловски (Министерство на вътрешната търговия), 3-ма нямат висше образование и не са учили в школите за комунистическо възпитание – Димитър Ганев (Министерство на външната търговия), Георги Трайков (подпредседател на Министерския съвет), Добри Терпешев (Министерство на труда и социалните грижи) и само 5-ма от министрите имат висше образование, съответстващо на заеманата от тях длъжност – Георги Дамянов – завършил Военната академия „М. В. Фрунзе“, Петър Коларов (медицина), Сава Гановски (философия), Кирил Драмалиев (филология), Титко Черноколев (агрономство). Осем от министрите са на възраст под 50 години, като най-млади са министърът на земеделието Титко Черноколев (40 г.) и министърът на вътрешните работи Руси Христов (36 г.). Над 60-годишни са петима от министрите – Кимон Георгиев (68 г.) и Добри Терпешев (66 г.), Петър Каменов (64 г.), Георги Попов (61 г.) и Владимир Поптомов (60 г.) [Щураков, А. 2001, с. 250 – 300]. През февруари 1950 г. в новото Бюро на Министерския съвет с председател Вълко Червенков влизат Владимир Поптомов, Райко Дамянов, Георги Трайков и Антон Югов [ЩДА, ф.136, оп.5, а.е.2864, л.17]. Всеки един от тях в рамките на Министерския съвет отговаря за определен брой министерства. Вълко Червенков поема наблюдението на Министерството на народната

² Стенографски дневници на I ОНС, I р.с., с. 14.

отбрана, Министерството на вътрешните работи, Комисията за държавен контрол, Върховния комитет за физическа култура и спорт и Българска академия на науките [ЦДА, ф. 136, оп.5, а.е. 2864, л. 17]. Подпредседателят на Министерския съвет, Владимир Поптомов отговаря за Министерството на външните работи, Министерството на външната търговия, представителството на България в Съвета за икономическа взаимопомощ, Държавната планова комисия, Министерството на финансите, Комитета за наука, изкуство и култура, Министерството на народната просвета, Дирекцията на печата. Подпредседателят на Министерския съвет, Райко Дамянов наблюдава Министерството на електрификацията и мелиорациите, Министерство на строежите и пътищата, Министерството на транспорта, Министерството на труда и социалните грижи и органите на трудово-стопанската мобилизация, Министерството на вътрешната търговия и кооперациите, Комисията по цените, Държавната щатна комисия, Института за рационализация и автоматизация, Организационно-инспекционния отдел за народните съвети, Столичния народен съвет. Със специално постановление на Министерския съвет от 20 февруари 1950 г. Райко Дамянов е определен като отговорник пред правителството по контрола за правилното изпълнение на постановлението на Министерския съвет по „осигуряване хляба на народа“ през 1950 г. [ЦДА, ф. 136, оп. 5, а.е. 432, л. 1] Подпредседателят на Министерския съвет Георги Трайков следи работата на Министерството на земеделието, Министерството на горите, Министерството на народното здраве, Министерството на правосъдието, Министерството на комуналното стопанство и благоустройството, Министерството на пощите, телефоните и телеграфа. В рамките на бюро на Министерския съвет проблемите, свързани с Министерството на промишлеността, си остават ресор на министъра Антон Югов [ЦДА, ф. 136, оп. 5, а.е. 2864, л. 17].

След като Вълко Червенков става министър-председател, в състава на правителството остават 3-ма подпредседатели – Владимир Поптомов, Райко Дамянов и Георги Трайков. До май 1950 г. единият от тях – Владимир Поптомов, оглавява паралелно и Министерството на външните работи. За „обезпечаването на по-ефикасен контрол в работата на министерствата и ведомствата“ и за „своевременното и правилно провеждане на партийните и правителствени решения“ през ноември 1950 г. е предвидено подпредседателите на Министерския съвет да станат петима. За нови подпредседатели на Министерския съвет, Политбюро на ЦК на БКП предлага др. Георги Чанков и Титко Черноколев, които трябва да бъдат освободени от досегашната им работа като министри [ЦДА, ф. 1 Б, оп 6, а.е. 1104, л. 8]. В последствие това решение засяга само Георги Чанков. През декември 1950 г. за подпредседател на Министерския съвет по въпросите на отбраната на страната е назначен генерал-лейтенант Иван Михайлов [ЦДА, ф. 136, оп. 5, а.е. 1132, л. 1].

Януарският пленум на ЦК на БКП и докладът на Вълко Червенков „За поуките от разкриването на трайчокостовската банда“ трайно налагат в партийния и политическия живот на страната сталинските тези за прикритите зад комунистическа маска и партиен билет врагове [Огнянов, Л. (съст.), 2001, с. VI]. Главоломното нарастване числеността на БКП след 9 септември 1944 г. се приписва на Трайчо Костов и се заклеява като „вредно“ и дори „опасно“ за БКП. Така мащабите на чистката в партията след януари 1950 г. намират своята идеологическа обосновка – „трайчокостовщината“. До април 1951 г. от БКП според данни на Татяна Волокитина е изключен всеки пети комунист, а общият брой на засегнатите от чистката надвишава 100 000 души [Волокитина, Т. В., и др. 2003, с. 387]. Според Владимир Мигев от БКП са изключени близо една четвърт от партийните членове, голяма част от които отпадат поради пасивност [Мигев, В. 1993, с. 59]. Целта е не само отстраняването от ръководни постове на хората, които по един или друг начин са свързани с Трайчо Костов, но и да се използва поводът за цялостно прочистване на партийните редици от „неблагонадеждни“ елементи, както и за осигуряване едноличните лидерски позиции на Червенков. В периода 1950 – 1953 г. това засяга голяма част от кадрите в министерствата (главно стопанските министерства, Министерството на народната отбрана и Министерството на вътрешните работи) и ред партийни функционери от висшия ешелон, заемащи отговорни постове в правителството.

След изказване на Сталин за изваждането на Добри Терпешев от Политбюро и правителството той е отстранен от състава на Политбюро на ЦК на БКП и снет от Министерския съвет [България в архива на Сталин..., с. 313]. В правителството на Вълко Червенков му е отредено Министерството на труда и социалните грижи. През пролетта на 1950 г. Добри Терпешев си навлича гнева на Червенков и със „самоволното изменение работното време в някои производства и внасяне „дезорганизация на труда и поставяне в опасност изпълняването на стопанския план“, за което му е направена строга

бележка [ЩДА, ф. 136, оп. 5, а.е. 2864, л. 124]. Без съгласието на ЦК на БКП и правителството, като министър на труда и социалните грижи, Д. Терпешев подписва и издава наредба за въвеждане на 6 – 7 часов работен ден в някои отрасли на промишлеността.³ Налага се ЦК на БКП и Министерският съвет да издадат указание за изпълнение на наредбата, която определят като „неправилна, вредна, дезорганизираща работата на промишлеността”.⁴ На няколко пъти през 1950 г. Добри Терпешев е подложен на публична критика, а през пролетта на 1951 г. е изпратен като посланик в Румъния, на която длъжност остава до май 1952 г. [ЩДА, ф. 117, оп. 13, а.е. 280, л. 14]

Пример за вътрешен кадър с авторитет и заслуги в българското комунистическо движение, изтласкан от върховете на управлението, е Цола Драгойчева. За да оцелее, свалената от Политбюро още преди Петия конгрес на БКП, българската „лейди Сталин” [Марчева, И. 2005, с. 117], в качеството си на председател на вътрешнопартийната комисия по проверка на фактите, „изобличаващи” Трайчо Костов, застава зад обвиненията срещу него. До края на управлението на Вълко Червенков тя остава член на ЦК и министър на пощите и съобщенията, без да е значим фактор в управлението на страната.

Георги Чанков и Антон Югов остават най-близки помощници и доверени лица на Вълко Червенков в Министерския съвет. Оставането им на ключови позиции във властта е озадачаващо, предвид характерното за режимите в Източна Европа отстраняване от властта и елиминирането на „вътрешните” комунисти. По въпроса за това каква е причината Антон Югов и Георги Чанков да останат недосегаеми, в българската историография доминира становището, че те са близки и доверени съратници на Вълко Червенков, които, както Червенков сам пише в спомените си, опазва от „разтезание” в лична среща със Сталин през 1952 г. [Червенков, В. 2000, с. 83] Много е вероятно обаче запазването на Антон Югов и Георги Чанков във властта, както и фактът, че Добри Терпешев е пожален от окончателна разправа, да е добре обмислен ход на Москва. В лицето на Югов Сталин си осигурява контрапункт и алтернатива по отношение на Червенков. Той вероятно е видял възможност да държи Червенков, комуто по каноните на системата предстои издигане в култ, в постоянно напрежение и страх и да го предпази от опиянението и самозабравата на властта. От друга страна, и Антон Югов, и Георги Чанков винаги могат да бъде превърнати в изкупителна жертва за евентуални неудачи на режима и един процес срещу тях да сложи началото на нова чистка в партийния и държавния апарат. За тях двамата, както и за Добри Терпешев и за Титко Черноколев, в хода на следствията по трайчо-костовска линия, още през април 1950 г. са събирани и монтирани компромати от отдел VII при дирекция „Държавна сигурност”.⁵ Независимо, че оцеляват в чистката и при постоянните рокади и размествания, те очевидно са под постоянното наблюдение и подозрение на Москва.

Трудно е да си представи човек, че след безкомпромисния начин, по който Червенков идва на власт, методите му на управление и безрезервната подкрепа на Москва, независимо от непопулярните мерки и съществуващото недоволство сред населението, някой по върховете ще се осмели да противодейства или да организира опозиция. При все това още през септември 1950 г. в партийните среди се говори за „съществуването на „втори център” (трайчочковисти), ръководители на който били: Т. Черноколев – министър на земеделието, Георги Чанков – министър на транспорта, Антон Югов – министър на промишлеността и Димитър Димов – секретар на ЦК на БКП” [България в архива на Сталин..., с. 333]. В някои изследвания се налага хипотезата, че в началото на 50-те години действително е съществувала група от противници на Червенков в Политбюро [Баева, И. 2006, с. 22]. Начело с Владимир Поптомов, тази група обединявала фигури като Георги Дамянов, Димитър Ганев, Енчо Стайков. След смъртта на Владимир Поптомов през май 1952 г. кръгът на недоволните от Червенков бил оглавен от Тодор Живков [Баева, И. 2006, с. 22].

Директивата за „подобряването в работата на държавния апарат” се свързва и с безкомпромисното и безапелационно прилагане на крайни мерки по отношение на членове на правителството и служители на отделните министерства в случай на какъвто и да било опит да се оспорва политиката на БКП и правителството или при разногласия със съветниците. На октомврийския пленум на ЦК на

³ Работническо дело, бр. 163, 12 юни 1950 г.

⁴ Работническо дело, бр. 163, 12 юни 1950 г.

⁵ Огнянов, Л. (съст.), 2001, с. 238 – 241 (справка от отговорника на следствието Хр. Боев за следствията на отдел VII при ДДС 20 април 1950 г.).

БКП през 1950 г. Вълко Червенков изнася специален доклад, озаглавен „За държавната дисциплина”. В него изрично се посочва, че по отношение на партийните и правителствени постановления, веднъж обсъдени и приети от съответните отговорни инстанции, трябва „да се мисли и действа само за тяхното стопроцентово изпълнение, без да се умува върху тяхната реалност, изпълнимост и пр.”⁶ Казано е в прав текст, че „най-малкото колебание и съмнение, допуснати при провеждане на партийните и правителствените решения, водят направо към забравяне на държавните интереси, извеждат на антидържавни позиции.”⁷ Тази постановка предполага постоянни кадрови промени в Министерския съвет, отделните министерства и техният апарат. В много случаи тези мерки са просто рокади сред номенклатурата, но понякога са си жертвоприношение на един или друг министър, с чиито грешки се оправдават неудачи в ръководството и управлението, резултат от неадекватни и несъобразени с реалностите решения на „най-отговорните фактори”.

За първите 6 месеца на 1950 г. за вражеска дейност са уволнени 750 души, заемащи ръководни постове в 11-те стопански министерства [Огнянов, Л. (съст.), 2001, с. 313]. През ноември 1950 г., след като Георги Чанков става подпредседател на Министерския съвет, мястото му на министър на транспорта е заето от Данчо Димитров, икономист по образование, представител на новото поколение “вътрешни” кадри. През юни 1951 г. е отстранен министърът на комуналното стопанство и благоустройството Петър Каменов. На мястото на 65-годишния адвокат, земеделец, е назначен 49-годишният, завършил икономика в Ташкент и заемал висши длъжности в съветската администрация през 30-те и 40-те години Стоян Тончев (министерството остава на БЗНС).⁸

По същото време (юни 1951 г.) „за грубо нарушение на партийната и държавната дисциплина” (“необезпечаване провеждането на партийната и правителствената политика в областта на селското стопанство”) е снето цялото ръководство на Министерството на земеделието [Огнянов, Л. (съст.), 2001, с. 281 – 282]. Министър Титко Черноколев е освободен от Политбюро на ЦК на БКП и от Министерството на земеделието, изваден е от състава на ЦК и е изключен от БКП. Младият агроном е също представител на младото поколение „вътрешни” комунисти. Заместник-министър на земеделието е в правителствата на Г. Димитров и В. Коларов и член на Политбюро на ЦК на БКП. В края на септември 1950 г. той се противопоставя на допълнителното облагане със зърнени храни, което определя като произвол, който не бива да се допуска [ЦДА, ф. 1 Б, оп. 6, а.е. 10, л. 38]. Според Владимир Мигев, тежките противоречия между него и съветника по въпросите на селското стопанство в Министерския съвет, Ступов, са причина за изпадането на Титко Черноколев в немилост [Мигев, В. 2000, с. 267]. През лятото на 1951 г. срещу него е започнато следствие, което е прекратено след няколко месеца, прекарани в килиите на Държавна сигурност. За министър на земеделието е назначен дотогавашният завеждащ „Селскостопанския отдел” на ЦК на БКП Никола Стоянов. В министерството е създадено Политуправление, както и политотдели към машинно-тракторните станции [Огнянов, Л. (съст.), 2001, с. 282]. Много скоро обаче и новият министър (агроном по образование) се оказва неудобен и през септември 1952 г. е заменен от 32-годишния, също завеждащ към момента „Селскостопанския отдел” на ЦК на БКП – Станко Тодоров, който няма специални познания в областта на селското стопанство, но пък е безкомпромисно верен на налаганата от центъра директивна политика.

Рокадите в Министерството на земеделието са пример за това как при дадени обстоятелства правителството може гъвкаво да интерпретира, модифицира и дори да игнорира свои позиции. След като е ясно, че мероприятията са крайно непопулярни и условията изискват нов курс, вината за неудачните или крайно непопулярните решения се прехвърля изцяло върху министъра, който се превръща в изкупителна жертва. Към средата на 1951 г., подобно на всички останали страни в Източна Европа, в България са акумулирани множество негативи в стопанското и социалното развитие. Необходимостта от задушаване на критиките и дискусиите в самата партия е очевидна причина за продължаващото прочистване, целящо дисциплинирането на партийните редици [Волокитина, Т. В., и др. 2002, с. 540]. То е и в основата и на правителствените рокади през лятото на 1951 г.

⁶ Народна войска, бр. 817, 31 окт. 1950 г.

⁷ Народна войска, бр. 817, 31 окт. 1950 г.

⁸ Известия на Президиума на Народното събрание, бр. 49, 19 юни 1951 г.

Списъкът на министрите и помощник-министрите по министерства към 30 декември 1951 г. [ЦДА, ф. 117, оп. 13, а.е. 660, л. 3–6] показва, че за този период седем министерства сменят своите титуляри. Чистката е засегнала почти всички помощник-министерски постове. Незасегнат от кадрови промени остава само висшият ръководен състав на Министерството на правосъдието.

По предложение на председателя на Министерския съвет, на заседание на 3 юли 1950 г. Бюрото на Министерския съвет постановява освобождаването на Борис Тасков от длъжността помощник-министър на строежите и назначаването му за ръководител на Държавно снабдително управление при Министерския съвет [ЦДА, ф. 136, оп. 5, а.е. 2864]. През февруари 1952 г. той е освободен от тази длъжност, а на негово място в правителството е назначен Никола Траянов. След избирането на Карло Луканов за подпредседател на Министерския съвет по въпросите на културата, председател на Държавната планова комисия става Евгени Матеев. През декември 1952 г. председателството на Държавната планова комисия пък е възложено на подпредседателя на Министерския съвет Георги Чанков, а Евгени Матеев е пренасочен на работа като председател на Централното статистическо управление [Огнянов, Л. (съст.), 2001, с. 282].

Стремежът към безапелационна директивност в управлението и изискваната безкритичност при изпълнението довежда до непрекъснати кадрови промени. Те се правят с постановления на Бюрото на Министерския съвет, чийто текст неотменно съдържа указание да се предложи на Президиума на Народното събрание да издаде указ. Преди това съответният въпрос се решава в Политбюро на ЦК на БКП. В случаите, които касаят държавната сигурност, отбраната на страната и други секретни области, процедурата е по-различна. За назначаването на ген.-лейтенант Иван Михайлов за подпредседател на Министерския съвет по въпросите на отбраната, например, в архивите намираме строго поверително постановление на Политбюро на ЦК на БКП по този въпрос, което носи единствено подписа на Червенков и следните указания: „да се даде на подпис на членовете на ЦК, а след утвърдението му от ЦК да се внесе в Министерския съвет.

През август 1952 г., с избирането за подпредседател на Министерския съвет и на Антон Югов, а Министерството на тежката промишленост е поето от 34-годишния помощник-министър Тано Цолов, който е „изпитан партиен кадър” от Враца [Огнянов, Л. (съст.), 2001, с. 282]. За период от около година Антон Югов е министър на леката промишленост – до декември 1953 г., когато Министерството на леката промишленост отново е поето от Атанас Димитров. През септември 1952 г. от поста му е освободен, заемалият от 1948 г. поста министър на външната търговия Димитър Ганев.⁹ На негово място е назначен дотогавашният помощник-министър, 37-годишният Живко Митов Живков. През ноември 1951 г. на мястото на починалия министър на строежите и пътищата Благой Иванов е назначен Иван Винаров. През есента на 1952 г. за това, че си е позволил да разреши на стройобединенията по-голям фонд „Работна заплата” от този, определен от правителството, министър Винаров е снет от длъжност и на негово място е назначен дотогавашният заместник-генерален директор на обект „889” – Марин Грашнов [ЦДА, ф. 117, оп. 13, а.е. 299, л. 1]. Така на мястото на превишилия правомощията си бивш съветски разузнавач и член на ВКП (б) е поставен едва 33-годишният секретар на Окръжния комитет на БКП в Ловеч, на когото явно може да се разчита, че няма да наруши „държавната, плановата и финансовата дисциплина”.

Всяко отклонение или проява на индивидуализъм са ограничавани и санкционирани. С официалното обяснение, че „не е обезпечил контрол и оперативно ръководство” на управлението и не е осигурил „изпълнение на поставените задачи” в областта на горското стопанство, „обградил се е с вражески елементи” и за „политическа неискреност”, през март 1953 г. бившият социалдемократ Г. Попов е снет като председател на Управлението на горското стопанство, изваден от състава на ЦК на БКП и изключен от БКП. Причините за това, да стане неудобен за поста си, без съмнение се крият и във факта, че синовете му се установяват на Запад. За председател на управлението е назначен 33-годишният агроном-лесовъд – Мако Даков [Огнянов, Л. (съст.), 2001, с. 283].

Структурните и главно кадрови промени са характерни и за нестопанските министерства. През май 1950 г., при първите размествания по върховете, Владимир Поптомов остава само подпредседател

⁹ ЦДА, ф. 117, оп. 13, а.е. 280, л. 23. Димитър Ганев е назначен за извънреден и пълномощен посланик при българското посолство в Прага.

на Министерския съвет. Министър на външните работи става освободеният от поста председател на Президиума на Народното събрание Минчо Нейчев – бивш министър на правосъдието в първото правителство на Кимон Георгиев, имащ солидно образование (през 1908 г. той завършва право и философия в Швейцария). Направени са кадрови промени в министерството. Отстранени са заместник-министърът Евгени Каменов и завеждащите отдели на министерството. Назначени са двама нови заместник-министри – Ж. Живков и Л. Герасимов [Огнянов, Л. (съст.), 2001, с. 283].

Сериозни кадрови промени се извършват в Министерството на народната отбрана и Министерството на вътрешните работи. През май 1950 г. се извършват сериозни размествания в държавния апарат. Решението за тях е взето на закрито заседание на ЦК на БКП в присъствието на съветския посланик Бодров [Волокитина, Т. В., и др. 2003, с. 370]. От поста министър на отбраната е освободен Георги Дамянов. Причините за това Владимир Мигев търси в разклатеното му здравословно състояние, което не му позволява да бъде достатъчно деен и пълноценен за този пост [Мигев, В. 2005, с. 131]. Отстраняването му от изпълнителната власт е компенсирано с почетната, „декоративна“ длъжност – председател на Президиума на Народното събрание. Формално той е издигнат на най-високия пост в държавата, но реално е отстранен от участие в политиката, касаеща армията. Орнаменталното значение на парламента в новите условия и слабата юридическа компетентност на Георги Дамянов го поставя в ситуация на пълна зависимост, в която всяко негово действие или решение е консултирано и санкционирано от ЦК на БКП или Министерския съвет [Мигев, В. 2005, с. 131]. Новият министър на отбраната е ген-лейтенант Петър Панчевски, който, видно от архивните документи, като помощник-министър изема функциите на Георги Дамянов като министър на отбраната от самото начало на съставянето на правителството.

В началото на 1951 г. Руси Христов е освободен от поста министър на вътрешните работи и е назначен за министър на доставките и хранителната промишленост. За министър на вътрешните работи е назначен 38-годишният Георги Цанков [Огнянов, Л. (съст.), 2001, с. 281]. Завършил едва начално образование, изключително напористият и амбициозен работник (по професия шлосер) през 1948 г. вече е член на ЦК на БКП [Цураков, А. 2001, с. 296], а през 1950 г. – председател на Комисията по външните работи към Народното събрание¹⁰. Ползва се с пълното доверие на Червенков. Заедно с него на работа в МВР е изпратена цяла група от апарата на ЦК на БКП.

През февруари 1952 г. от заеманите длъжности са освободени Сава Гановски и Кирил Драмалиев¹¹, а КНИК и Министерството на народната просвета се поемат съответно от Рубен Аврамов (Леви) и Демир Янев [Огнянов, Л. (съст.), 2001, с. 282]. Рубен Леви е връстник и съратник на Червенков, бивш член на ВКП (б), преподавател в Международната ленинска школа, работил и в радиостанция „Христо Ботев“ [Цураков, А. 2001, с. 300]. Новият министър на народната просвета е бивш заместник-министър, стигнал до централните структури на властта от ОК на БКП в Пловдив. Той е млад, „вътрешен кадър“, който има средно педагогическо образование [Цураков, А. 2001, с. 294].

Очевидно много от новите назначения са свързани със стремежа на Червенков да се обгражда с млади, но „изпитани кадри“, независимо от нивото на тяхната компетентност в съответната област. Новите назначения свидетелстват за целенасочена политика за „укрепване на управленския апарат“, в частност на Министерския съвет с „изпитани“ партийни кадри. Такива са 36-годишният Никола Стоилов – завеждащ „Селскостопанския отдел“ на ЦК на БКП от 1949 г., 32-годишният Станко Тодоров – бивш втори секретар на ОК на БКП в София, първи секретар на ОК на БКП в Бургас и завеждащ „Селскостопанския отдел“ на ЦК на БКП, 34-годишният партиен функционер от Враца – Тано Цолов, 37-годишният партиен функционер в Стара Загора – Атанас Димитров, 33-годишният секретар на ОК на БКП в Ловеч – Марин Грашнов, Демир Янев – секретар на ОК на БКП в Пловдив. Една част от назначените нови кадри израстват като заместник-министри в министерствата, които в последствие оглавяват – Тано Цолов, Живко Живков, Демир Янев и др. Те идват на мястото на министрите от старото поколение, които на базата на заслуги, познания, опит и личен авторитет по един или друг начин си позволяват да отстояват собствено мнение или да изразяват съмнения в едни или други

¹⁰ Стенографски дневници на ИНС, I и.с., с. 7.

¹¹ ЦДА, ф.117, оп.13, а.е. 280, л. 1. Кирил Драмалиев е назначен за извънреден пратеник и пълномощен посланик във Варшава.

решения. От новоназначените през управлението на Вълко Червенков министри петима са на възраст под 35 години, други трима – под 40 години. Всички те са „изпитани вътрешни” кадри, чието цялостно лично, партийно и професионално израстване във върховете е неразривно свързано с новата власт и лично с Вълко Червенков. Причините за нескончаемите персонални промени едва ли се изчерпват с обяснението за поддържане на страх, безпрекословна изпълнителност, конформизъм и сервилност. Въпреки че верността към Червенков и безрезервната готовност за изпълнение на директивни нареждания си остава главен критерий за успешна кариера, по-детайлно вглеждане и анализ на отделните ситуации разкриват различни мотиви и основания за нескончаемите рокади.

В съветската историография е отбелязан фактът, че част от персоналните размествания свидетелстват за прилагането на номенклатурния принцип при подбора и разпределението на кадрите. Отстраняването от даден ресор за определена част от върхушката, независимо от конкретните причини, е свързана не с търсенето на отговорност и сваляне от власт, а се прави по конюнктурни причини и е последвано от ново назначение [**Волокитина, Т. В.**, и др. 2003, с. 380 – 381]. Руси Христов, след като е отстранен от МВР, остава в правителството като министър на доставките и хранителната промишленост. Пример в това отношение са и преназначенията на двамата юристи по образование Карло Луканов (старо поколение „външни” кадри) и Евгений Матеев (млад „вътрешен” кадър). През февруари 1952 г. Карло Луканов, който от 1950 г. оглавява определената като слабо място в държавния апарат Държавна планова комисия, е освободен от този пост и става заместник-председател в Министерския съвет по въпросите на културата. Назначеният на негово място Евгени Матеев е освободен през декември 1952 г., но въпреки тежките обвинения за несправяне с работата, оглавява Главното статистическо управление. Председателството на Държавната планова комисия е поето от подпредседателя на Министерския съвет Георги Чанков, като съвсем закономерно изходът от тежката ситуация в Държавната планова комисия е намерен в привличането на съветските съветници Буторкин и Величко [**Волокитина, Т. В.**, и др. 2003, с. 381]. Плановата политика, която предопределя икономическото развитие, разпределението на инвестициите, на труда и на държавните доходи вече в детайли се ръководи от съветски съветници. Към дългогодишните емигранти от близкото обкръжение на Червенков (Райко Дамянов, Петър Коларов, Карло Луканов) в Министерския съвет се присъединяват Петър Панчевски, Иван Михайлов и Рубен Аврамов (Леви). Повечето от тях са бивши членове на ВКП (б) (Райко Дамянов, Иван Михайлов), интербригадисти в Испанската гражданска война (Рубен Леви, Димо Дичев, Карло Луканов, Петър Панчевски), заемали са отговорни длъжности в Съветската армия или администрация (Иван Михайлов, Петър Панчевски, Карло Луканов, Петър Коларов). Завършил медицина и аспирантура в Москва, Петър Коларов в периода на войната е в ръководството на Гражданския въздушен флот на СССР. Карло Луканов е народен съдия в Москва и в други руски градове. Петър Панчевски е генерал-майор от Червената армия, участник в отбраната на Москва, командир на бригада към III украински фронт.

Интересна в това отношение е биографията на загубилия доверието на Червенков Иван Винаров. Сваленият през 1952 г. министър на пътищата и строежите е не само член на ВКП (б), а и кадрови офицер от съветското разузнаване, завършил през 1936 г. Военната академия „М. В. Фрунзе”, интербригадист в Испания и командир на полк от Съветската армия по време на Втората световна война [**Цураков, А.** 2001, с. 299]. Независимо от големите си заслуги към „страната на съветите”, към 1952 г. той явно е изчерпал потенциала си на полезен кадър в управлението на Червенков.

Управлението на Вълко Червенков слага началото на един нов етап в процеса на „изграждане основите на социализма” в България. Етап, в който по неговите думи са „ликвидирани остатъците и методите на работа от буржоазното минало, съображения от политически характер и временни комбинации”. Етап, в който е ликвидирана като „грамадна пречка трайчोकостовската група”. С други думи отстранени са всички пречки и са на лице всички предпоставки за безпрекословно подчинение на Москва сред управляващия елит, налагането на болшевишки ред и субординация и безпрепятственото изграждане на един просъветски режим.

Развитието на държавния апарат е съпътствано от многократни промени в структурно и кадрово отношение и се осъществява с прякото участие и намеса на съветски съветници в страната. Те играят определяща роля в развитието и дейността на Министерския съвет, сигурността, армията и съдебната система и всички други централни ведомства в посока към налагане на цялостния облик на съветския модел в България и осигуряването на съветското влияние.

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Архивни източници, издания на документи и периодични издания

България в архива на Сталин... – България в секретния архив на Сталин. С., 2005. [Bulgaria v sekretniya arhiv na Stalin. S., 2005.]

Известия на Президиума на Народното събрание, юни 1951. [Izvestiya na prezidiuma na Narodnoto subranie, yuni 1951.]

Огнянов, Л. (съст.), 2001 – Борби и чистки в БКП (1948 – 1953). Документи и материали. Съставител: Л. Огнянов, С., 2001. [Borbi i chistki v BKP (1948 – 1953). Dokumenti i materialii. Sastavitel: L. Ognyanov, S., 2001.]

Стенографски дневници на I ОНС [Stenografski dnevnitzi na I ONS]

В-к Работническо дело, юни 1950 г. [V-k Rabotnichesko delo, juni 1950 g.]

В-к Народна войска, окт. 1950 г. [V-k Narodna vojska, okt. 1950 g.]

ЦДА, фондове 1 Б; 117; 136;

Публикации

Баева, И. 1996 – Искра Баева. Смяна на елита и кадрите в България и Източна Европа (1944 – 1948). – В: Лица на времето. Т. I. София, 1996. [Baeva Iskra. Smyana na elita i kadritе v Bulgaria i Iztochna Evropa (1944 – 1948). – V: Litsa na vremeto. T. I. S., 1996.]

Баева, И. 2005 – Искра Баева. От професионален революционер до държавник. Антон Югов. – В: Български държавници (1944–1989). София, 2005. [Baeva Iskra. Ot profesionalen revolyutsioner do darzhavnik. Anton Yugov. – V: Bulgarski darzhavnitsi (1944–1989). Sofia, 2005.]

Баева, И. 2006 – Искра Баева. Тодор Живков. С., 2006 [Iskra Baeva. Todor Zhivkov. S., 2006]

Волокитина, Т. В., и др. 2002 – Т. В. Волокитина и др. Москва и Восточная Европа. Становление политических режимов советского типа 1949 – 1953. М., 2002. [Volokitina, T. i dr. Moskva i Vostochnaya Evropa. Stanovlenie politicheskikh rezhimov sovetsova tipa 1949 – 1953. M., 2002.]

Волокитина, Т. В., и др. 2003 – Т. В. Волокитина и др. Болгария в XX веке. Очерки политической истории. М., 2003. [Volokitina, T. i dr. Bolgaria v XX veke. Ocherki politicheskoy istorii. M., 2003.]

Исусов, М. 1990 – М. Исусов. Последната година на Трайчо Костов. С., 1990. [Isusov, M. Poslednata godina na Traycho Kostov. S., 1990.]

Исусов, М. 1991 – М. Исусов. Сталин и България, С., 1991. [Isusov, M. Stalin i Bulgaria, S., 1991.]

Калинова, Е. 2005 – Е. Калинова. В услуга на Москва. Васил Коларов. – В: Български държавници (1944 – 1989). С., 2005. [Kalinova, E. V usluga na Moskva. Vasil Kolarov. – V: Bulgarski durzhavnitsi (1944 – 1989). S., 2005.]

Марчева, И. 2000 – Ил. Марчева. Тодор Живков – пътят към властта. Политика и икономика в България 1953 – 1964 г. София, 2000. [Marcheva, I. Todor Zhivkov – putyat kum vlastta. Politika i ikonomika v Bulgariya 1953–1964 g., Sofiya, 2000.]

Марчева, И. 2005 – Ил. Марчева. Българската „лейди Сталин“. – В: Български държавници 1944 – 1989. С., 2005. [Marcheva, I. Bulgarskata “leydi Stalin”. – V: Bulgarski durzhavnitsi 1944 – 1989. S., 2005.]

Мигев, В. 1993 – Вл. Мигев. Утвърждаване и разгръщане на сталинския модел на социализма в България (1948 – 1953). – В: Страници от българската история. Т. II. С., 1993 [Vl. Migeв. Utvyrzhdavane i razgryshane na stalinskija model na sotsializma v Bulgariya (1948 – 1953). – V: Stranitzi ot bylgarskata istoriya. T. II. S., 1993]

Мигев, В. 1996 – Вл. Мигев. По въпроса за установяването на Сталинския модел на социализма в България. – Исторически преглед, 1996, Кн. 5. [Migeв, Vl. Po varposa za ustanovyavaneto na Stalinskiya model na sotsializma v Bulgaria. – Istoricheski pregled, 1996, Kn. 5.]

Мигев, В. 2000 – Вл. Мигев. Съветският опит, съветският пример в България (1948 – 1968). – В: България и Русия през XX век. Българо-руски научни дискусии. С., 2000. [Migeв, Vl. Suvetskiyat opit, suvetskiyat primer v Bulgaria (1948 – 1968). – V: Bulgaria i Rusia prez XX vek. Bulgaro-ruski nauchni diskusii. S., 2000.]

Мигев, В. 2005 – Вл. Мигев. Генералът президент. Георги Дамянов. – В: Български държавници (1944 – 1989). С., 2005 [Vl. Migeв. Generalyt prezident. Georgi Damjanov. – V: Bulgarski durzhavnitsi (1944 – 1989). S., 2005]

Никова, Г. 1997 – Г. Никова. „Големият заговор“ в България (1949 – 1953 г.). – В: Лица на времето, С., 1997. [Nikova, G. “Golemiyat zagovor” v Bulgaria (1949 – 1953 g.). – V: Litsa na vremeto. S., 1997.]

Носкова, А. 1998 – Ал. Носкова. Возникновение системы советских советников в странах Восточной Европы (1949 – 1953). – В: България в сферата на съветските интереси (Българо-руски научни дискусии). С., 1998. [Noskova, Al. Vozniknovenie sistemuy sovetsovkikh sovetnikov v stranah Vostochnoy Evropy (1949 – 1953). – V: Bulgaria v sferata na suvetskite interesi (Bulgaro-ruski nauchni diskusii). S., 1998.]

Огнянов, Л. 1993 – Л. Огнянов. Държавно-политическата система на България 1944 – 1948. София, 1993, 248 с. [Ognyanov, L. Durzhavno-politicheskata sistema na Bulgaria 1944 – 1948., S., 1993, 248 s.]

Огнянов, Л. 1999 – Л. Огнянов. Министерският съвет в политическата система на България (1944 – 1956). – В: 120 години изпълнителна власт в България. С., 1999. [Ognyanov, L. Ministerskiyat suvet v politicheskata sistema na Bulgaria 1944 – 1956 – V: 120 godini izpulnitelna vlast v Bulgaria. S., 1999.]

Огнянов, Л. 2005 – Л. Огнянов. Всевластен комунистически лидер. Вълко Червенков – В: Български държавници (1944–1989). С., 2005. [Ognyanov, L. Vsevlasten komunisticheski lider. Vulko Chervenkov – V: Bulgarski durzhavnitsi (1944 – 1989). Sofia, 2005]

Ташев, Т. 1999 – Т. Ташев. Министрите на България 1879 – 1999. Енциклопедичен справочник. С., 1999. [Tashev, T. Ministrite na Bulgaria 1879 – 1999. Entsiklopedichen spravochnik. S., 1999]

Цураков, А. 2001 – А. Цураков. Енциклопедия „Правителствата на България”. Хронология на политическия живот. С., 2001. [Tsurakov, A. Entsiklopedia “Pravitelstvata na Bulgaria”. Hronologia na politicheskiya zhivot. S., 2001.]

Червенков, В. 1950 – Вълко Червенков. За основните поуки от разкриването на Трайчокостовската банда и борбата за нейния разгром. За недостатъците в партийната работа и нашите задачи. Доклад пред пленума на ЦК на БКП (16 януари 1950 година). С., 1950. [Chervenkov, V. Za osnovnite pouki ot razkrivaneto na Traychokostovskata banda i borbata za neynia razgrom. Za nedostatutsite v partiynayta rabota I nashite zadachi. Doklad pred plenuma na TSK na ВКР (16 yanuari 1950 godina). S., 1950.]

Червенков, В. 2000 – Вълко Червенков за себе си и своето време. С., 2000. [Vulko Chervenkov za sebe si i svoeto vreme. S., 2000.]

Devedjiev, H. 1975 – H. Devedjiev. Stalinization of the Bulgarian Society 1949 – 1953. Philadelphia, Dorance, 1975.

Nikova, G. 1997 – G. Nikova. The Blow against the State Leadership of Bulgaria (1949 – 1953). – Bulgarian Historical Review, 1997, 1 – 2.

Съкращения

ДДС – Дирекция за държавна сигурност

ОНС – Обикновено народно събрание

ЦДА – Централен държавен архив – София